

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING DARSDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLAR JARAYONIDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH.

Qahhorova Maftuna Ulug‘bek qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ta’lim – bu bilim berish, malaka va ko‘nikmalar hosil qilish jarayoni hisoblanib, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta’lim jarayonida ma’lumot olinadi va tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. Ta’lim tor ma’noda o‘qitish tushunchasini anglatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishda interfaol metodlar va o‘yinlardan foydalanish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga interfaol metodlar va o‘yinlar dars jarayoniga qanday bog‘liqligi hamda samaradorligi mavjudligi kabi mulohazalarga birma-bir misollar orqali aniqlik kiritilgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirishda evristik va muammoli ta’limdan tashqari bilishga yo‘naltirilgan, ilmiy asoslangan interfaol metodlar va o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Maqolada “evristik” va “muammoli ta’limga” doir tushunchalarga qisqacha to‘xtalib o‘tilgan.

Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish yo‘llari, ta’lim jarayonida o‘quvchilarini interfaol metodlar hamda o‘yinlar asosida ijodkorligini rivojlantirish usullari va samaradorligi haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich sinf, ijodiy qobiliyat, texnologiya, ijod, takomillashtirish, ijodkorlik, ta’lim, muammo, muammoli ta’lim, evristika, evristik ta’lim, intellektual.

Annotation: Education is the main means of preparing a person for life and work, as it is the process of imparting knowledge, skills and abilities. In the process of education, information is obtained and implemented in the process of education. Education means teaching in a narrow sense.

The use of interactive methods and games is one of the important tasks in the development of creative activity of primary school students. The article clarifies the relevance and effectiveness of interactive methods and games for elementary school students through individual examples. In addition to heuristic and problem-based education, it is advisable to use science-based interactive methods and games in forming the creative activity of primary school students.

This article describes ways to improve technologies for developing creative abilities of elementary school students, methods and effectiveness of developing students' creativity based on interactive methods and games in the educational process.

Key words: Elementary, creativity, technology, creativity, improvement, creativity, education, problem, problem-based learning, heuristics, heuristic learning, intellectual.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so‘zlarini keltirib o‘tmoqchiman; “Hozirgi zamonda hamma jabhalarda ilm, bilim va salohiyat suv bilan havoday zarurligi, har qaysi davlat faqatgina shu asosda taraqqiyotga erishishi, sodda qilib aytganda, inson bilak kuchidan ko‘ra ilm kuchi bilan ko‘proq daromad va obro‘-e’tibor topishi mumkinligini hammamiz yaxshi anglaymiz”. Albatta, chunki shu jamiyatda yashaydigan inson keng faoliyatga tayyorlanar ekan, uning rivojlanishi, tafakkurini yangilashda o‘quv jarayoniga ilg‘or texnologiyalarini kiritish, o‘quvchilarning erkin, mustaqil fikrlash, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishni taqoza etadi.

Boshlang‘ich sinflarda darsdan tashqari ishlar o‘quvchilarning qiziqishi, xohish-istaklari va ehtiyojlariga suyangan holda ularning darsdan bo‘sh vaqtlarida

o‘quv-tarbiya jarayonini to‘ldiradi. Darsdan tashqari ishlar o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Darsdan tashqari ishlarning o‘ziga xosligi shundaki, to‘g‘arak dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o‘smir yigit qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Metodologiya. Ta’lim-tarbiya jarayonida bolalardagi yashirin iste’dodlarini yuzaga chiqarish, kichik maktab yoshidan boshlab o‘z faoliyatini namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratish, ulardagi ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish – kelajakda yuksak salohiyatli, ijtimoiy faol, o‘tkir zehnli, kashfiyotchilik qobiliyatini namoyon eta oladigan, raqobatbardosh, keng fikrlovchi, kadrlarni voyaga yetkazish muhim masalalardan hisoblanadi. Bugungi kunda mustaqillik tufayli amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari o‘z ishiga ijodiy yondashuvchi, fan, san’at, ishlab chiqarishning jadal rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shadigan yuksak malakali kadrlar tayyorlashga bog‘liq.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirish haqida gapirishdan oldin “ijod”, “ijodkorlik” kabi atamalariga to‘xtalib o‘tamiz. Bugungi kunda ilmiy, uslubiy adabiyotlarda, darsliklarda “ijod”, “ijodkorlik” kabi atamalarni uchratib turamiz. Bu atamalarning adabiyot sahifalarida paydo bo‘lganligi bejizga emas. “Ijod” – so‘zining lug‘aviy ma’nosi: “yaratish”, “yangilikni kashf qilish” kabi so‘zlarini bildirib keladi. “Ijodkorlik” – faoliyatning turli holatlarida paydo bo‘ladi. Qiziqish, ilhom, intilish va boshqalar ijodkorlikning inson ongida eng oliy tarzda paydo bo‘lishidan, namoyon bo‘lish jarayonini o‘z ichiga oladi. Ijodkorlik sifat jihatdan yangi, moddiy va ma’naviy boyliklar yaratuvchi inson faoliyati jarayonidir.

Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarining ijodiy faoliyatining shakllantirish, shart-sharoitlari deganda, avvalo, ana shu shart-sharoitlarning paydo bo‘lishi, amalga oshishi hamda rivojlanish jarayoni tushuniladi. Ular quyidagilardan iborat:

1. O‘quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirishda ularning bu borada egallashi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalari;

2. Ijodiy faoliyatini shakllantirishda nazariy bilimlar bilan amaliyotning aloqadorligi;

3. Ijodiy faoliyatini shakllantirishga doir mashg'ulotlar, evristika, muammoli vaziyatlar yaratish;

4. O'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishga texnologik yondashuvlar;

Bu shart-sharoitlar quyidagicha amalga oshadi:

- dastur mateillarini qay darajada o'zlashtirganligi;
- mavzularga doir asosiy tushuncha va qoidalarni o'zlashtirganligi;
- tanlagan mavzu bo'yicha topshiriqlarni mustaqil bajara olishi;
- o'rganilayotgan mavzulardagi asosiy muammolarni anglab olishi;
- topshiriqlarni bajarishda o'quv ashyolari va texnika vositalari, axborot texnologiyasidan foydalana olishi;
- mavzu bo'yicha o'z oldiga erishiladigan maqsadlarni qo'ya olishi;
- o'z variantini tavsiya eta olishi va hakoza.

Ijodkorlik o'zida insonning mehnatda namoyon bo'lgan qobiliyatini ifodalaydi. Ob'ektiv olam qonuniyatlarini bilish asosida xilma-xil ijtimoiy ehtiyojlarini qanoatlantiradigan, yangi haqiqatni yaratadiganday mehnat ijodi bo'lishi mumkin. Ijod turlari bunyodkorlik faoliyati bilan belgilanadi: ixtirochi, tashkilotchi, ilmiy va badiiy mehnat va boshqalar. Ijodiy faoliyat uchun imkoniyatlar ijtimoiy munosabatlarga bog'liq.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faollikka undash davomida o'qituvchi:

1. O'quvchilarni obrazli fikrlashga undashi;
2. Aniq muammolarni burro ifodalashi;
3. Fikrning doimo tugallangan jumla bilan, hamda muhim joylariga urg'u berib ajratgan holda ifoda etilishi;
4. Xushmuammalali va ziyrak bo'lishi;

5. Quyidagi soʻz birikmalaridan foydalanishi: “faraz qiling”, “tasavvur qiling», “ijodiy parvoz eting» va shu kabilar.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishda interfaol metodlar va oʻyinlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilariga interfaol metodlar va oʻyinlar nimaga kerak? Bu metod va oʻyinlarning dars jarayoniga qanday bogʻliqligi hamda samaradorligi mavjud? Yuqorida aytilayotgan mulohazalarga birma-bir misollar orqali aniqlik kiritamiz. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirishda evristik va muammoli taʼlimdan tashqari bilishga yoʻnaltirilgan, ilmiy asoslangan interfaol metodlar va oʻyinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shu yerda “evristik” va “muammoli taʼlimga” qisqacha toʻxtalib oʻtamiz. Taʼlim – bu bilim berish, malaka va koʻnikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Taʼlim jarayonida maʼlumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Taʼlim tor maʼnoda oʻqitish tushunchasini anglatadi. Evristika – yunoncha “heuriska” – “qidiraman”, “topaman» “ochaman”- degan maʼnolarini anglatadi. Evristika oʻqitishning mazmuni va maqsadi oʻquvchilar tomonidan oʻzining mustaqil fikrini loyihalash (konstruksiyalash) maqsad qilib olinadigan, taʼlimning maqsadi va mazmuni hamda uni tashkil qilish jarayoni, tashxis qoʻyish va tushunib yetish evristik taʼlim va oʻqish hisoblanadi.

Evristik oʻqitishdagi vaziyat oʻqitishning kalit elementi hisoblanadi. Bunday vaziyat oʻquvchining bilmasligidan faollashtiradi, uning maqsadi oʻquvchi tomonidan shaxsiy gʻoyaning tugʻilishini, gipotezalar, sxemalar tuzishga yoʻllaydi. Evristik oʻqitishda taʼlim natijasini aytib boʻlmaydi. Har bir oʻquvchidan turli javoblarni olish mumkin. Evristik oʻqitishda oʻquvchi oldingi olgan bilimni oʻzlashtiradi, keyin uni ijodiy oʻzlashtirish orqali oʻzining loyihasida qoʻllaydi. Bu yerda oldingi bilimlarni oʻrganish orqali kelajakka intilish shiori amal qiladi.

«Muammo» – soʻzi arabcha soʻz boʻlib, yechilishi qiyin boʻlgan masala “jumboq”, “boshqotirma” kabi maʼnolarni anglatadi. Muammoli taʼlim –bu taʼlim

o'quvchilarning fikrlash jarayonini ishga solib, ularning mavhum tafakkuri, analitiksintetik faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki, bu texnologiya o'quvchidan muammo asosida bayon etilgan o'quv materialining yechimini topishini taqoza qiladi. O'quvchilar materiallarni tayyor holda emas, balki o'zlari uchun yangi faktlar va hodisalarni ularga ilgari ma'lum bo'lgan bilimlarga tayanib taqqoslash yo'li bilan tushuntirib borishlari kerak bo'ladi.

Natija va muhokama. O'quv jarayoni o'quvchilar tafakkurining yuksak faolligiga erishib, ularning mustaqilligini asta-sekin o'stirib borish yo'li bilan o'tadi. Ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalari, darsga oid bo'lgan o'yinlarni o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan – kunga ortib, yanada takomillashib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib, mustaqil tarzda izlab topishi, mustaqil fikrlashi va o'rganishi, tahlil qilishi hatto yakuniy xulosalarini ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi.

O'yinlarda bolaning xulqi erkin shakllanadi va ijtimoiylashadi. Intellektaul ijodiy o'yinlar ham ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'yinda shaxsning kommunikativ sifatlashni rivojlantirish, intellektual savodxonligi, ziyrakligi, qarorlar qabul qilishda ta'lim zukkolikini rivojlantirish, xalq ijodkorligiga oid bilimlarga ega bo'lishi sifatidagi salohiyatli rag'batlantirishga oid maqsad va vazifalar qo'yiladi. o'quvchilarni aniqlash va ularni Kichik yoshdagi o'quvchilarning intellektual darajasini rivojlantirish uchun sinfda va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda shunday o'yinlarni tashkil qilish mumkin. Albatta, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirish, diqqatini bir joyga jamlash, xotirasini yanada mustahkam qilish, mustaqil fikrlay olish jarayonini tashkil qilishda turli xil didaktik o'yinlar, metodlar va usullarning ahamiyati e'tiborga loyiqdir. Didaktik o'yinlar mazmuniga, qilingan tasnifiga ko'ra asoslanib joylashtiriladi.

Tinch o‘yinlarga quyidagilarni misol qilib ko‘rsatish mumkin: “O‘zim tekshiraman”, “Hikoya”, “U kim?, Bu nima?”, “Tapog‘on”, “Noto‘g‘ri jumla”, “Harflarni top”, “Davom ettir”, “Rebus”, “Sirli so‘z” kabi o‘yinlar mavjud. Masalan: “Hikoya” o‘yini tushuntiradigan bo‘lsak, bu o‘yinda o‘qituvchi doskaga bir necha so‘z yozib qo‘yadi. O‘quvchilar mustaqil ravishda shu so‘zlar bo‘yicha hikoya tuzadilar. Hikoya tuzish jarayonida o‘quvchilar lug‘at boyligi bilan birgalikda, gaplarni to‘g‘ri tuzish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz etish va mustaqil fikrlash malakasi shakllanadi. O‘quvchilarning vaqti – vaqti bilan rag‘batlantirish, ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini orttiradi. Bu o‘yindan ona tili darslarida yoki darsdan tashqari mashg‘ulotlarida, to‘garaklarda qo‘llash joizdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirish jarayonida, o‘qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo‘lmasa-da, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o‘qib o‘rganadilar. O‘qish darsliklarida, asosan, hikoya, ertak, she‘r, masal, maqol, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. 1-sinfda maqollarni to‘g‘ri o‘qish va yod olishga e‘tibor ko‘proq qaratiladi, 2-sinfda esa o‘quvchilardan matn mazmuniga mos maqollar aytishni talab qilish mumkin. 3-4 sinflarda maqollar maxsus darslarda va badiiy asarni o‘rganish jarayonida ham muntazam o‘rganib boriladi. Bu sinflarda maqollarni o‘rganishdan ko‘zlangan maqsad o‘quvchilar dunyoqarashini shakllantirish, to‘g‘ri va ongli o‘qish malakalarini takomillashtirish, maqoldagi har bir so‘zning va yaxlit maqolning ma‘nosini to‘liq idrok etishga erishishdir. O‘quvchilar o‘qilgan matn ichidan maqollarni, hikmatli so‘zlarni o‘zi mustaqil topa olish ko‘nikmasini egallashi, ular yordamida o‘qilgan asarlar yuzasidan to‘g‘ri hukm chiqarishga o‘rganishlari zarur. Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo‘lib, unda kishi hayotidagi ma‘lum bir voqea, hayotning muhim tomonlari umumlashtirilib tasvirlanadi. Hikoya mazmunan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarni qahramonlarning xatti-harakati, tashqi ko‘rinishi, portret tasviri, voqea – hodisalar haqidagi hikoyalar ko‘proq qiziqtiradi. Shuning uchun bolalarni hikoya bilan tanishtirish uning sujetini tushuntirishga olib

boriladi. O'quvchilar qahramonlarning ma'naviyatiga bo'lgan qiziqishlari tufayli hayotning nurlil va qorong'u tomonlari xususida muayyan tushunchaga ega bo'la boshlaydilar. Ularda go'zallik va nafosatga muhabbat, yovuzlikka nisbatan nafrat tuyg'usi hikoyalar bilan tanishish va uni tahlil qilish davomida shakllanib boradi. Hikoya tahlili adabiy tur sifatida o'ziga xos xususiyatlari va vazifasidan kelib chiqib ish ko'rishni taqozo etadi. Undagi har bir so'z, ibora, gap yozuvchining fikrini ifodalashga xizmat qiladi. Hikoya matni uning mazmunini yoki badiiy xususiyatlarini o'rganishdagina emas, tahlilning ifodali, adabiy, shartli yoki ijodiy o'qish, muammoli usullardan foydalanish uchun ham manba bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilim olishning poydevori hisoblanar ekan, mazkur sinfdan boshlab, o'quvchilarda ijodiy faoliyatini rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday ekan o'quvchilarning ijodkorli, ijodiy faoliyatini rivojlantirish lozimligi kun tartibdagi muammo bo'lib qoldi. Hozirgi kunda, 1-4-sinf o'quvchilariga ijodiy faoliyatini rivojlantirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini e'tiboriga olish, ta'limni samarali tashkil etishda darslarni noan'anaviy tarzda o'tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish, ularni har tomonlama yetuk bo'lishiga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy faoliyatini shakllantirishda, yuqorida aytib o'tilganidek ertak, hikoya, maqol, masal, she'r kabi asarlarni o'rgatishda, she'rni yodlatishdan oldin o'qituvchi mag'zini chaqib berishi, o'quvchilarda ushbu aytilayotgan ma'lumotlarni anglab yetishi, faraz qilishlari va hokozalar o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 77.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. palatasi tomonidan 2020 yil 19 mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020 yil 7 avgustda ma’qullangan. O‘RQ-637. 23.09.2021. <https://lex.uz/ru/docs>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-son qarori.
4. Bikvayeva N.I., YE.Yangabayeva. Matematika. 3-sinf. T., 2004.-B. 12-13.
5. Брушлинский А. Новые педагогические технологии. - М: Просвещение, 1999. – 567 с.
6. Бюлер К., О. Зельц. Психология мышления. М.: Педагогика-пресс. 2002.- 130 с.
7. Волков Б.С. Волкова Н.В. Возрастная психология: учебное пособие: в 2 частях. М.: Владос, 2005.-240 с.
8. Крутецкий В.А., Балбасов Е.Г. Педагогические способности, их структура, диагностика, условия формирования и развития. –М.: Прометей, 1991. -112 с.
9. Выготский Л.С. Педагогическая психология// под ред. В.В.Давыдов.-М.: Педагогика, 1999.-321 с.
10. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. – М.: Наука, 1966. -138с.
11. Голубева Э.А. Способности и индивидуальность. М.,Знание 1999.-163 с.
12. Гуревич К.М. Психологическая коррекция умственного развития учащихся. - М.: 1990.-236 с.
13. Давлетшин М.Г. Замонавий мактаб ўқувчисининг психологияси. Т., Ўзбекистон.- 30 б.